
Canvi cultural, agents socials i problemàtica ambiental

Víctor Climent Sanjuán

Universitat de Barcelona

1. Canvi cultural, agents socials i problemàtica ambiental

El nombre de riscos ecològics, a què s'enfronta la humanitat, és immens i l'origen es situa dintre de l'intens desenvolupament econòmic contemporani, l'impacte del qual ha tingut com a principal conseqüència una relació problemàtica entre nosaltres i el medi ambient. Els processos d'acumulació i urbanització i, sobretot, la socialització de l'entorn natural han implicat que l'antiga relació existent entre humans i entorn natural s'hagi invertit, de manera que, en lloc de preocupar-nos pel que la natura ens pot causar, ara hem d'anar amb compte del que nosaltres li fem.

En aquest context, els riscos ecològics de grans conseqüències han anat adquirint, al llarg de les darreres dècades, una fenomenologia peculiar que s'allunya, i fins i tot contrasta, amb les calamitats naturals, que han estat sempre corrents, predictibles, relativament manejables i amb efectes de curta durada. Tot el contrari dels riscos de grans conseqüències, que són definits per Giddens com incerteses fabricades per la ciència i la tecnologia. Aquestes inferències són imprevisibles i la seva realitat sempre negada per les autoritats governamentals i els experts en la matèria.¹

Alejados de todos y, aparentemente, sin verse afectados por nada que las personas puedan hacer, dichos riesgos penetran en la conciencia de las personas de forma más universal que otras amenazas, porque sencillamente no hay escapatoria. [...]. Su diagnóstico posee un fuerte elemento contradictorio, igual que cualquier remedio que se establece para intentar combatirlos. Porque, en cierto sentido si esos remedios funcionan, nunca sabremos si el diagnóstico original era acertado. [Giddens, 1996; p. 227.]

Però, quins mitjans, mecanismes o elements han contribuït a augmentar aquesta percepció de risc ecològic dins l'àmbit de la vida quotidiana? La creixent mobilitat geogràfica, l'increment del turisme transoceànic o la més gran accessibilitat a llocs llunyans quasi verges, són factors que han facilitat un més ampli coneixement del nostre medi natural i que han alertat determinats grups socials sobre l'existència de riscos ecològics latents. Aquest procés, però, no és suficient per a justificar el fort impacte que la problemàtica ecològica està tenint sobre el conjunt de la població en els països desenvolupats. Sobre això, Tàbara sosté que els problemes mediambientals no responen tant a causes objectives com a una construcció social, producte de la pressió exercida pels individus i els grups per a defensar un estil de vida particular. I és en aquest context, on s'inscriu el paper dels mitjans de comunicació de masses i llur influència per a mostrar la cultura d'un país i la problemàtica del seu entorn.

Els mitjans seleccionen quines notícies surten i quines no i poden actuar com una lupa, que magnifica una informació, o com un sedàs, que n'impedeix la difusió. Els mitjans de comunicació tenen un efecte decisiu en la creació d'un determinat estat d'opinió pública. Ajuden a popularitzar assumptes que, d'altra manera, hagueren quedat circumscrits a àmbits molt reduïts, permeten la difusió de noves idees i tendències i són un vehicle imprescindible per a donar suport a les propostes que provenen dels grups de pressió (Tàbara, 1995; p. 47). La retransmissió de catàstrofes mediambientals o de documentals de contingut ecològic són exemples de com els mitjans poden arribar a conscienciar els individus, fent comprensibles problemàtiques tan llunyanes de la nostra vida quotidiana com el forat de la capa d'ozó o l'escalfament de la Terra.

1. De fet, la possibilitat d'un desastre de grans conseqüències, com la fusió d'un reactor a una planta nuclear, sempre provoca la mateixa resposta per part de les autoritats polítiques i científiques: «no pot succeir». No obstant, després del desastre de Txernòbil, aquest «no pot succeir» es converteix per als tècnics atòmics en un «no pot succeir aquí», tot i que, per a la majoria de la població, aquest fet, ja ha succeït aquí, ja que les conseqüències radioactives de la catàstrofe, o bé, han estat amagades a l'opinió pública, o bé, es desconeixen per la inexistència de precedents històrics.

No obstant, afirmar des d'un punt de vista sociològic que la conscienciació ecològica d'una societat depèn, quasi exclusivament, del paper dels mitjans de comunicació és inexacte. Existeixen altres factors, com l'existència d'institucions polítiques democràtiques, que poden afavorir l'emergència de nous moviments socials de caràcter ambiental. Fins i tot, aquesta correlació positiva entre democràcia i ecologia, permetria justificar la desastrosa situació ambiental, detectada a nombrosos països amb règims autoritaris, on no existeix cap possibilitat de debat. De tota manera, el marc de llibertat política tampoc sembla suficient per a augmentar la participació cívica en matèria ambiental, perquè el fenomen de la conscienciació no és exclusivament polític ni econòmic, sinó que descansa en un procés de canvi cultural molt ampli que afecta el conjunt de les societats avançades.

El caràcter competitiu i exclouent que caracteritza l'economia capitalista ha propiciat, a les darreres dècades, una explosió de les necessitats i consum il·limitats, que està posant en seriós perill les condicions de supervivència del planeta. La constatació d'aquesta realitat, que es manifesta a través de la interiorització del risc ecològic per part de la població, sembla dur les societats riques cap a un procés de transformació, que emfasitza amb més intensitat els valors postmaterialistes i on les necessitats superiors (lleure, educació, sanitat) adquireixen més rellevància que les materials o pròpiament fisiològiques.

Les tesis publicades per Inglehart suggereixen que, des dels anys setanta, estem assistint a l'aparició d'un nou cos de valors postmaterialistes, que s'oposa als vells valors materialistes de la societat burgesa. Aquest canvi cultural, que s'inscriu en el marc de les societats industrialitzades, afecta de manera creixent les generacions més joves, que es mostren cada cop menys identificades amb valors tan tradicionals com el creixement econòmic, la defensa nacional o l'ordre públic i, en canvi, assumeixen amb entusiasme la reivindicació d'una més gran intervenció dels ciutadans en les decisions públiques o la millora de la qualitat de l'entorn mediambiental.

El treball d'Inglehart ha exercit una relativa influència en el marc de la sociologia ambiental, tot i que les seves conclusions no han estat exemptes de contradiccions ni de crítiques. Per exemple, Cotgrove assenyalava l'evident contradicció que suposa que una elevada proporció d'empresaris i dirigents sindicals, que en principi són persones que han satisfet les seves necessitats bàsiques i posseeixen cert nivell d'instrucció, mantinguin creences i posicions tan allunyades de l'àmbit postmaterialista. O les crítiques formulades per Dunlap i Merting, que arriben a conclusions oposades a les d'Inglehart, en no observar una correlació positiva entre el nivell de preocupació

ambiental i l'alt volum de renda. De fet, Dunlap afirma que a les actuals societats avançades, el que realment s'està produint és un canvi en la percepció de la problemàtica ambiental que ha possibilitat la creació d'un nou paradigma: el creixement sostenible, que és la síntesi de la fe cega en el progrés científic i tecnològic i les aportacions culturals dels nous valors postmaterialistes.

L'aparició d'aquests nous valors desperta en l'àmbit productiu i, més concretament en els agents socials, algunes reserves. Des de les instàncies empresarials, aquesta irrupció es justifica pel gran augment del nivell i qualitat de vida que ha experimentat la nostra societat, com a conseqüència del desenvolupament industrial. Els representants empresarials no troben cap contradicció entre valors materialistes i postmaterialistes, com tampoc concedeixen importància al debat social, obert pels ecologistes, que enfronta consum contra consumisme. En realitat, els consumidors no es plantegen viure amb menys coses, sinó que és, justament, l'abundància de béns i la satisfacció de les principals necessitats, el que els empeny a valorar noves idees i conceptes com el medi ambient. Per a la patronal empresarial, és l'evolució de l'economia d'un país el que veritablement facilita que la població es plantegi metes superiors, només serà possible optar a un medi ambient millor si, anteriorment, s'ha impulsat un desenvolupament econòmic, que permeti satisfer un determinat nivell i qualitat de vida de la població.

En canvi, per a les organitzacions sindicals, l'existència dels nous valors postmaterialistes és un fet palpable, i la seva veritable dimensió serà assumible en un futur relativament proper. Aquestes mateixes fonts són les primeres a destacar que el moment present mostra una realitat laboral, que invita poc a l'optimisme, on l'eventualitat, la precarització i l'atur impedeixen assumir uns índexs de seguretat i estabilitat adequats. Els sindicats comencen a acceptar la necessitat de relacionar la viabilitat de determinats sectors industrials amb la preservació del medi natural i, fins i tot, en reconeixen la urgència de la desaparició o transformació. Ara bé, les prioritats segueixen estant encapçalades per la defensa dels llocs de treball i, encara que són conscients que aquesta positura pot generar importants contradiccions, segueixen essent reticents a acceptar el tancament d'empreses per causes mediambientals.

L'estudi d'aquesta realitat obliga a contemplar els nous valors postmaterialistes descrits per Inglehart, amb grans dosis d'escepticisme. Fins i tot, podem dubtar que aquests valors siguin exclusius de les societats desenvolupades, ja que el nucli pot ser perfectament identificat dins de comunitats primitives o en societats poc desenvolupades. També és possible justificar la irrupció del postmaterialisme

lisme, com a conseqüència de l'esgotament del model econòmic i dels alts nivells de saturació, als quals ha arribat la societat de consum. Aquest probable escenari, negaria el caràcter evolutiu i harmònic de l'emergència d'aquests valors i situaria l'aparició del postmaterialisme com un fet bruscat que, a l'igual que altres moviments socials, com l'obrer, el sufragisme o el feminisme, sorgeix amb força al darrer terç del segle xx.

Els plantejaments de la patronal i els sindicats mostren que encara estan lluny d'interioritzar el postmaterialisme i que les pinzellades ambientals, que trobem dins dels discursos es deuen, sobretot, a la pressió social i a la influència dels països del nostre entorn. En aquest context, el creixement de la conscienciació ambiental i l'adopció d'aquests valors postmaterialistes, per part de la població, està propiciant un canvi profund de les estratègies dels consumidors, especialment a l'Europa més desenvolupada, que indirectament afavoreix el procés d'«enverdiment» del capitalisme. Tot i que les postures sobre el veritable significat de l'anomenat «capitalisme verd» varien d'un extrem a un altre, en funció de l'interlocutor consultat (des de la catalogació d'una simple estratègia comercial a la consideració que s'estan començant a crear les bases d'un futur capitalisme sostenible), sí que sembla que existeixi entre els agents socials un cert nivell de consens a l'hora d'admetre que estem assistint a una etapa de canvi, que sembla dirigir el capitalisme cap a una senda més racional i menys malbaratadora.

2. El nou desenvolupament capitalista: l'economia verda

Des d'una perspectiva històrica, el desenvolupament del capitalisme verd ha anat de la mà de l'increment de la pressió ecologista sobre les actuacions empresarials. En una primera fase, la resposta del món empresarial als nous plantejaments ambientalistes és contundent: nega el problema, defineix els grups ecologistes com a tremendistes i, en darrera instància, els acusa de crear, de manera artificial, una problemàtica inexistente i que no preocupa la resta de la població. Durant molt de temps, les empreses s'han oposat a variar-ne les estratègies productives i insisteixen a situar el problema en el camp ecologista, finançant campanyes publicitàries, destinades a desacreditar les organitzacions ecologistes, i a crear una imatge de producte que inspire seguretat ecològica entre els consumidors. Aquestes iniciatives, que contempen la preservació ambiental com un cost difícilment assumible, continuen essent practicades per alguns grups industrials, que prefereixen invertir en publicitat abans que en tecnologia ambiental.

Un cop posat de manifest el fracàs d'aquestes actuacions, s'inicia una segona fase, on el conjunt de la indústria admet, amb matisos, l'existència del problema i la necessitat de trobar algun tipus de solució per a resoldre'l. Si s'exceptua aquelles empreses que continuen practicant el «rentat d'imatge», l'àmbit empresarial deixa de culpabilitzar els ecologistes de la crisi i es mostren partidaris d'adoptar solucions, que s'inscriuen en una doble tipologia: una de tipus pal·liatiu (instal·lació de filtres i depuradores al final de línia); i una altra consistent a substituir tecnologies i matèries primeres contaminants per d'altres de menor impacte ambiental.

La tercera i darrera fase és molt emergent i inclou un petit grup d'empreses, molt permeables a la conscienciació ambiental, que persegueixen l'eficiència industrial, mitjançant la innovació, el disseny productiu i l'internament dels costos ecològics dins l'estructura productiva de l'empresa. És un grup que encara avui resulta poc rellevant dins del món empresarial i del qual costa trobar exemples.

Actualment, la tendència dominant a la indústria se situa en el segon nivell i es dirigeix cap a les solucions pal·liatives o de «final de producció». Aquesta dinàmica considera que la principal solució al problema ecològic consisteix a incorporar a les línies productives noves tecnologies, dirigides a minimitzar tant el consum de matèries primeres i energia, com l'emissió de contaminants, i descarta, per antieconòmica, la reelaboració del disseny productiu i la integració del cycle vital del producte en el cost final. La sostenibilitat s'entén com a sinònim de minimització de residus, reciclatge i reutilització i gairebé no contempla cap referència a la necessària redefinició dels models de producció i consum de la nostra societat.

Aquest nou capitalisme verd pot ésser definit com un procés evolutiu lògic del sistema que, davant l'evidència de la degradació ambiental i la pressió ecologista, ha d'aportar alguna solució al problema. El nou capitalisme verd proposa solucions tècniques i llurs estratègies tenen un marcat caràcter econòmic i comercial, que es corresponen amb l'emergència d'un nou mercat, basat en el principi «el verd, ven». Aquest és un mercat interessant, situat als països avançats, que posseeixen un elevat grau de conscienciació ambiental i que és explotat amb èxit per totes aquelles empreses que han adaptat llurs estructures a un tipus de producte més ecològic.

No obstant, ni totes les produccions verdes són ecològiques ni el capitalisme verd significa, a mig i llarg termini, una solució definitiva al problema. És evident que el minso control públic i la inexistència d'una etiqueta «verda», homologada per la UE, ha propiciat l'extensió d'una picaresca, que abasta des de la venda de productes

suposadament naturals o ecològics, fins a l'elaboració de campanyes publicitàries poc veraces. En aquest darrer apartat, trobem nombroses grans empreses que, després d'efectuar petites correccions a la seva línia productiva, han iniciat, a l'empara de la producció verda, campanyes d'imatge destinades a presumir d'avantatges ecològics que veritablement no posseeixen. Podem citar alguns exemples. Les petroleres, des de fa uns anys, insisteixen a relacionar la gasolina «verda» amb un producte poc contaminant que ens apropa a un món més net i natural. El mateix podríem afirmar de les campanyes publicitàries que mostren el gas natural com l'energia més neta. En ambdós casos, el producte comercialitzat és menys contaminant que d'altres, ja que no contenen ni plom ni sofre. Però no per això la benzina sense plom o el gas natural deixen d'ésser derivats del petroli ni llur combustió deixa d'emetre els gasos residuals, que tant afecten l'escalfament global. Tot i ser millor consumir gasolina sense plom i gas natural que d'altres combustibles fòssils, això no suposa que la primera sigui «verda» ni la segona «l'energia més neta». Les dues constitueixen una solució parcial a un problema que només es resoldrà quan es desenvolupin altres energies no contaminants.

Un altre aspecte a destacar del capitalisme verd és l'avantatge comparatiu que posseeix sobre d'altres formes capitalistes, cosa que li permet convertir el problema en una oportunitat de negoci. El capitalisme verd és una suma de factors que, sobre el paper, pretén situar el sistema a la senda de la sostenibilitat. Tots els agents industrials coincideixen a afirmar que estem davant un procés incipient, que ha d'evolucionar amb rapidesa per tal d'evitar el risc de convertir-se en una simple estratègia comercial. En aquest punt és on rau el perill, ja que el capitalisme verd, a més de representar una nova oportunitat de negocis, ha d'incloure la voluntat manifesta, per part de tots els actors productius, d'impulsar amb força l'evolució del sistema cap a la sostenibilitat. En cas contrari, i existeixen nombroses proves que així ho evidencien, el capitalisme verd pot convertir-se en una simple iniciativa de negoci ambiental, molt lligada a les solucions pal·liatives i amb l'únic objectiu de perllongar, de manera indirecta, la vida útil de moltes tecnologies ineficaces.

El capitalisme verd avui és un fenomen que corre el risc de limitar-se a una nova estratègia de mercat, basada únicament en criteris de competència. És un model amb poc contingut ecològic, que es plega amb molta facilitat davant la pressió dels grans grups industrials i que, força sovint, és utilitzat com a coartada, per part del poder polític, per a fugir de la responsabilitat d'adquirir compromisos

reals a les cimeres ambientals. L'Estat desenvolupa un paper actiu dins del camp ambiental, tot i que la seva aportació, a risc d'incórrer en una excessiva simplificació, es limita a elaborar lleis, orientades a controlar i sancionar els nivells de contaminació i els abocaments incontrolats, a més de crear l'infraestructura necessària per emmagatzemar (abocadors), incinerar o potenciar la valorització i posterior recollidoriació dels residus susceptibles d'ésser aprofitats. Al marge d'aquestes consideracions, i amb alguna excepció, els estats prenen poques iniciatives i es mostren reticents a adoptar mesures de caràcter polític, que reconduïxin la situació, per por de col·lapsar el sistema econòmic. La realitat és que aquests mateixos estats accepten plenament la vigència del creixement econòmic com a únic motor de benestar i encobreixen, en la complexa coordinació de les polítiques ambientals d'abast mundial, la subjugació evident d'allò polític i social a l'econòmic, fet que deixa a les mans de les empreses, de la tecnologia i del mercat la resolució dels desequilibris ecològics.

La manca de respostes adequades, per part dels organismes públics, té com a principal conseqüència la pèrdua d'iniciativa política a mans de grans grups industrials i financers que, mitjançant la mundialització econòmica, influeixen de manera poderosa, tant en les polítiques econòmiques com en els processos de desregulació de les economies occidentals, generant situacions no exemptes de greus riscos ambientals.

L'important creixement d'aquests grups empresarials, en un context econòmic mundialitzat, comporta el risc d'una subordinació clara de les polítiques públiques ambientals a uns determinats interessos econòmics que, fins i tot, poden arribar a condicionar els ritmes i objectius dissenyats pels governs en aquesta matèria. És evident que, si no existeix una intervenció política contundent, les indústries petrolieres o les elèctriques difícilment desenvoluparan de *motu proprio* programes seriosos d'investigació en noves energies alternatives, més aviat al contrari, pressionaran totes les instàncies polítiques possibles, per tal d'impedir qualsevol pas endavant, tal i com ha succeït a la Cimera de Kyoto (desembre de 1997).² L'experiència ens mostra, i l'exemple de Califòrnia és força il·lustratiu, que

2. En els mesos precedents a la celebració de la cimera, nombrosos polítics i científics de l'IPCC, principalment dels Estats Units, varen ser pressionats i, fins i tot, empaïtats, pels grans grups energètics per tal que reconsideressin els seus punts de vista sobre el canvi climàtic. A més, la cita de Kyoto va coincidir amb la publicació de nombrosos estudis, finançats pel lobby energètic, que presagiaven desastres econòmics als Estats Units (reducció d'un 2 % en el creixement de l'economia) i forts increments en el preu dels carburants.

només quan existeix una norma que obliga, en una data determinada, a canviar un determinat tipus d'energia per una altra és factible iniciar el procés de substitució.³ En canvi, si la societat i el poder polític dipositen en els mecanismes de mercat o empreses la responsabilitat de la iniciativa ambiental, ens podem trobar amb el fet que els progressos, en aquesta matèria, avancen al ritme que el sector econòmic determini i no en funció de la disponibilitat tècnica o de les necessitats socials del moment.

Un altre element a considerar són les noves estratègies de mercat, derivades de la problemàtica ambiental. Recordem que el capitalisme verd pot definir-se com un projecte incipient de sostenibilitat, regit per les actuals lleis de mercat i amb una orientació futura certament confusa. Si es produeix un impuls polític és factible que, a llarg termini, el sistema pugui orientarse cap a la sostenibilitat, mentre que, si el poder polític s'inhibeix o deixa en mans del sector econòmic la capacitat d'innovació, és pràcticament segur que el capitalisme verd no arribarà a bon port i es convertirà en una simple estratègia de mercat.

On ens trobem? És una pregunta de difícil resposta, perquè coexisteixen diversos nivells de desenvolupament verd. Si analitzem la realitat del capitalisme verd en un país com Espanya, la conclusió és que es troba en estat embrionari. A diferència del que succeeix en altres països més desenvolupats del nostre entorn, la iniciativa ecològica en el nostre país correspon només a l'Administració i aquesta es limita a traslladar les normatives comunitàries, exercir un cert control sobre abocaments i emissions contaminants i finançar, o subvencionar, les principals infraestructures ecològiques. Per als empresaris, capitalisme verd significa, des d'un vessant teòric, «la integració de la política ambiental dins la gestió empresarial»; encara que, en realitat, suposa incorporar artefactes anticontaminants a final de línia per a complir la legislació vigent, a risc de ser sancionats o, fins i tot, condemnats penalment. En canvi per als sindicats, la nova argumentació verda està molt lligada a les directives comunitàries i al desig exprés de les grans empreses de millorar la seva deteriorada imatge.

Un ràpid repàs a aquesta realitat permet concloure que, a Es-

3. Un exemple d'aquesta d'iniciativa és una llei estatal californiana que requereix, des de 1998, que el 2 % dels nous vehicles tingui una emissió zero. El motor elèctric és l'únic que, a l'actualitat, aconsegueix aquests requisits i això ha generat una resposta positiva de la indústria de Detroit que, en un principi, s'oposà radicalment a la mesura; però que, després la va interioritzar com una resposta novedosa, que va dur els principals fabricants d'automòbils a presentar, a final de 1997, una extensa gamma de models elèctrics que s'adapten a la normativa.

panya, la nova mentalitat ambiental segueix dominada pel pensament a curt termini. L'escassa interiorització, per part de la indústria, de principis bàsics de sostenibilitat, com l'anàlisi del cicle de la vida⁴ o la percepció, molt estesa, que l'ecologia constitueix un cost afegit que disminueix els beneficis empresarials, en lloc de ser observada com una nova font d'oportunitats, són exemples que mostren l'escàs pes que tenen les estratègies ambientals dins la gestió empresarial en el nostre país.

Per acabar, la suma d'aquestes distorsions i, sobretot, el seguiment de les pautes imposades pel mercat, configuren un capitalisme verd totalment capacitat per limitar les emissions contaminants, eradicar els abocaments incontrolats i, fins i tot, adaptar les línies productives a un tipus de producció més neta. Però és un model incapaç d'orientar-se cap a la sostenibilitat, ja que tendeix a prevaler els interessos econòmics a curt termini, en detriment de les decisions d'interès general, que necessiten del llarg termini. Els factors que suporten aquesta tendència i que impedeixen que el capitalisme verd sigui una alternativa ecològica real, es fonamenten en tres principis: la resistència dels mecanismes de mercat a interioritzar les externalitats negatives que el mateix mercat genera; l'escàs pes de la iniciativa política dels estats, que es veu reduïda a curt termini, per la dinàmica electoral i les fortes pressions exercides pels grans grups industrials; i sobretot, el creixent abisme que separa l'estructura de decisions de la societat industrial i el caràcter planetari dels efectes secundaris. Aquesta dissonància, que genera el que Beck defineix com a «societat mundial de risc», posa de manifest la incapacitat dels governs per a resoldre el problema i evidencia una profunda crisi institucional de la «vella» modernitat industrial dels estats nacionals (Beck, 1998). Els estats es mostren impotents per a trobar solucions, perquè anteposen els interessos nacionals als de caràcter mundial i perquè la resolució del problema passa, necessàriament, per la creació d'institucions supranacionals que tinguin capacitat, no només per a sancionar els comportaments ecològicament incorrectes, sinó també per a iniciar un procés de reflexió sobre les bases del model econòmic i de les institucions en general. Una bona prova d'aquestes limitacions, la trobem en els continus fracassos de les cimeres ambientals, celebrades fins ara i que, amb algunes excepcions,⁵ sempre han finalitzat amb declaracions

4. L'anàlisi del cicle de la vida d'un producte consisteix a evitar, per una part, que l'origen i final (línies productives) no sigui contaminant i, per altra, que l'ús del producte al llarg de la seva vida activa (cicle de vida) tingui un impacte mínim sobre el medi natural.

d'escàs contingut polític que, en passar els anys, han de ser revisades a la baixa per a poder permetre que les nacions més desenvolupades, i més contaminants, s'avinguin a subscriure un nou acord que, probablement, tornaran a incomplir-se en el futur.⁶ Aquesta dinàmica, que roba la solució al problema i mostra la impotència dels governs davant la ciutadania, només es transformarà quan existeixi una voluntat política clara de concedir a la sostenibilitat un rang d'interès general, similar a aquell que ostenten els interessos econòmics que orienten la política mundial. No obstant, i malgrat les evidències científiques o la forta pressió ecologista, la realitat ens mostra que encara ens queda un llarg camí cap a la sostenibilitat i que els mecanismes utilitzats en el present seran inútils en el segle vinent, si no iniciem amb rigor un procés de transformació que, per una part, compatibilitzi el mercat amb planificació i que, per l'altra, permeti elaborar un marc o un ordre superior que assenyalí, a tots els nivells, els límits de la sostenibilitat.

Bibliografia

- BECK, U. (1992). *Risk society*. Londres: SAGE Publications. (Versió en castellà, *La sociedad del riesgo*. Barcelona: Paidós, 1998.)
- BECK, U. (1996). Ecologia contra «ecocràcia». *El País* (1 febrer 1996).
- CLIMENT, V. (1999). «Producción y crisis ecológica: Los agentes sociales ante la problemática ambiental». *Breviarios*, núm. 2. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- COMISIÓN MUNDIAL DEL MEDIO AMBIENTE Y DEL DESARROLLO (1992). *Nuestro futuro común*. Madrid: Alianza.
- GARCÍA, E.; LERMA, I.; SANTOS, A. (1994). *Medio ambiente y relaciones industriales: Un análisis en el contexto europeo*. Bilbao: Fundación BBV.

5. El Protocol de Montreal (1987) regula la desaparició de les emissions de CFC durant el període 1996-2010, mentre que el Tractat de l'Antàrtida (1993) prohibeix fins el 2040 totes les activitats minaires en el continent.

6. A la Conferència de Rio de Janeiro (1992), els països firmants varen acordar reduir per a l'any 2000 l'emissió de CO₂ als mateixos nivells de 1990. A la Conferència de Berlín (1995), va quedar palès el fracàs d'aquesta mesura i, excepte el compromís d'algunes nacions europees de reduir-ne voluntàriament les emissions, no es va aconseguir cap acord d'alt contingut. A la Conferència de Kyoto (1997), els resultats tampoc varen ser massa falaguers. Després d'intenses negociacions, els països desenvolupats es comprometeren a reduir llurs emissions en un 5,2 % de mitjana, respecte als nivells de 1990 i 1995, entre el 2008 i 2010. L'acord afectà sis gasos i les quotes fixades contemplaren una reducció del 8 % per a la UE i d'altres països europeus, un 7 % per als Estats Units i Canadà i un 6 % per a Japó. Rússia quedà obligada a establitzar llurs emissions, mentre que els països en vies de desenvolupament podrien continuar incrementant llurs emissions fins a l'any 2010.

- GIDDENS, A. (1993). *Consecuencias de la modernidad*. Madrid: Alianza Universidad.
- GIDDENS, A. (1996). *Más allá de la izquierda y la derecha*. Madrid: Cátedra.
- INGLEHART, R. (1977). *The silent revolution in Europe. Changing values and political styles among western publics*. Princeton: University Press.
- INGLEHART, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: CIS/Siglo XXI.
- LEMKOW, L. (1984). *La protesta antinuclear*. Madrid: Mezquita.
- TÀBARA, J. D. (1995). *Percepció pública i acció social en problemes de medi ambient*. [Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona].
- VIDAL VILLA, J. M. (1995). *Cap a una economia mundial*. Barcelona: Universitat de Barcelona.